

KOOPERATİFÇİLİK TARİHİNİN KIRILMA NOKTALARI

Prof. Dr. Ayhan ÇIKIN

20. yüzyılın sonlarında kooperatifler yeniden yapılanma sürecine girmişlerdir: Kooperatifçilik tarihinin ayrıntılı incelenmesinde kooperatiflerin önemli niteliksel aşamalar geçirdiğini saptamak mümkündür. (Ayhan Çıkın & Ali Rıza Karacan. Genel Kooperatifçilik. E. Ü Ziraat Fakültesi Yayını . İzmir . 1994 . ss .25-26)

a) Rochdale öncesi dönem : Mevcut ekonomik düzene uygun ilk kooperatifin 1844'te İngiltere'nin Rochdale kasabasında kurulana kadar , çeşitli kooperatif projeler üretilip uygulamaya sokulmaya çalışılmıştır. Bu proje sahiplerinin en önemlileri Robert Owen (1771-1858), Charles Fourier (1772-1837), Saint- Simon , Proudhon , vb.. düşünürlerdir. Çoğu ütopyik sosyalist olan bu düşünürlerin etkisiyle kooperatifçilik toplumlarda bir düşünce tabanı bulmuştur. Bu dönemde 14' ü Avrupa'da olmak üzere 19 ülkede kooperatif nitelikli kuruluşlar oluşturulmuştur.

b) 1844-1900 Arası : bugünkü kooperatifçilik uygulamalarının atası olan ilk kooperatif, 1844'de 28 dokuma işçisi tarafından Manchester kentinin Rochdale varoşunda kuruldu. Bu dönemde özellikle tüketim, tarımsal kredi ve esnaf kredileri alanında çeşitli ülkelerde farklı türde kooperatiflerin tarih sahnesinde yer aldığı dönemdir. 12'si Avrupa'da olmak üzere bu dönemde 23 ülkede kooperatif hareketinin başladığı görülmektedir. Türkiye'de de kooperatifçilik hareketi (1863) bu dönemde başlamış oluyor. Uluslar arası Kooperatifler Birliği (ICA)'da bu dönem içinde kurulmuştur (1895).

c) 1901-1917 Arası: Kooperatifler , bilindiği gibi Batı ve Orta Avrupa kökenli kuruluşlardır. O nedenle bu ülkelerin toplumsal karakterlerini yansıması doğaldır. Bu dönemde kooperatiflerin Asya ve Afrika ülkelerinde de ortaya çıktığını gözlüyoruz. 22'si Asya ve Afrika ülkelerinde olmak üzere 30 ülkede kooperatifçilik hareketlerinin yaygınlaştığı görülüyor. Daha önceki dönemlerle birlikte bu ilk üç dönem kooperatifçiliğinin genel karakterini şöyle özetlemek mümkündür : Kooperatifler, ekonomik açıdan yoksullaştıran vahşi kapitalizme karşı, işçi, küçük köylü ve esnafın bir mücadele aracı olarak benimsemeğe çalıştığı ve giderek Avrupa coğrafyasından çıkarak Asya coğrafyasına doğru yayıldığı dönemdir.. Bu dönemde kooperatiflerin çeşitliliği de artmaya başlamış ve alternatif bir sosyo ekonomik denge ögesi olarak bazı önemli yapısal özellikler kazanmaya başlamışlardır

d) 1917- 1945 Arası : Kooperatiflerin niteliksel olarak önemli açılımlar kazandığı bu dönemde dünya tarihinde önemli olaylar olmuştur. İki dünya savaşı yaşanmış, kapitalizm dışında “Merkezi Planlı Ekonomi” uygulamaları ekonomik uygulamalarda ilk kez yer almıştır. Bu dönemde kooperatifler ,“Merkezi Planlı Ülkelerde” ekonomik modelin amaçlarına göre çalışmasına katkıda bulunmak üzere yeniden organize olmuşlardır. Ayrıca yeni bağımsızlıklarına kavuşan ve çoğu Afrika ve Asya'da olmak üzere 59 ülkede kooperatif uygulamalarına yer verildiği saptanmıştır. Bu dönemde kooperatifler, bir yandan sosyalizmin kurulması için tamamlayıcı görevler üstlenirken, diğer yandan da gelişmekte olan ülke ekonomilerinde tarımın Pazar ve sanayi ile bütünleşme sürecinde rol almaları istenmiştir.

e) 1945 -1980 Arası : Bu dönem çeşitli ülkelerdeki kooperatiflerin gelişme ve olgunluk dönemidir. Avrupa ülkelerinde kooperatifler yoğunlaşma sürecine girerek ve ekonominin tüm sektörlerinde yer alarak müthiş bir atılım gerçekleştirmişlerdir. Bağımsızlıklarına yeni kavuşmuş eski sömürge ülkelerinin (40 kadar ülke) ekonomik bağımsızlığını hayata

geçirmede ve fakirlikle mücadelesinde önemli umut kaynağı olmuşlardır. Merkezi planlı ekonomilerde de devlet yetkilileri yanında , insanların ekonomik kararlara katılabilmelerini sağlayan önemli demokratik işlevler yerine getirmişlerdir. Özellikle Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkelerinde (AET) kooperatiflerin gelişmesi muhteşem olmuştur: kooperatifler , bir yandan yoğunlaşarak ekonomik ölçek büyüklüğünü, yani rekabet edebilme gücünü, artırmışlar, öte yandan ekonomik faaliyetlerde piyasaların ortakları lehine çalışmalarını sağlayıcı bir konuma gelmişlerdir. Birkaç somut örnek : kooperatiflerin iş hacimlerinin ulusal gelire (GSMH'ya) oranı Almanya'da yüzde 41.2, Hollanda'da yüzde 42.5, Fransa'da yüzde 43.5 düzeylerine ulaşmıştır (1990). Benzer şekilde tarımsal kooperatiflerin iş hacimlerinin ulusal tarımsal gelire oranı Almanya'da yüzde 137.7 , Fransa'da yüzde 117.1 , Hollanda'da yüzde 100.0, AET-12'ler ortalaması olarak yüzde 82.2 düzeylerine ulaşmıştır (1988) (ÇIKIN ve NERGİS,AB'de ve Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik Hareketleri, 1999).

f) 1980 Sonrası : 1980 sonrasında dünya ekonomisinde büyük bir kırılma yaşandı. 1991'de "Merkezi Planlı Ekonomi"nin ana ülkesi SSCB bu konudaki misyonundan vazgeçmesi ile kapitalizmin seçeneksiz kaldığı savı ile tüm sosyal ekonomilerin, daha doğrusu tarihin bittiği savı ileri sürüldü. Ancak bu dönemde, dünyanın tüm ülkelerinde, dünya nüfusunun yarısına ekonomik getiriler sağlayan , yine dünyada 100 milyondan fazla kişiyi istihdam eden kooperatifler yeniden yapılanma sürecine girdiler. Örneğin Gert Joachim Glaesner (2001), Avrupa'da kooperatiflerin yeniden keşfedilmekte olduğunu ileri sürdü. Bilindiği gibi 3. bin yılına girerken, küreselleşme olgusu geçmişten kalan pek çok değerleri almış götürmüştü ; dünya sanallaşarak uzayda küçük bir nokta haline gelmiş, internet olgusu yepyeni bir iletişim ağı ile insanlığa yepyeni bir bilgilenme olanağı sunmuştur. Kısacası insanların saçlarının telleri arasından her an milyonlarca ham bilgi uçuşup geçmektedir. Öte yandan , insanların açlık sorunu, işsizlik sorunu, barınma sorunu, sağlık sorunu, sosyal güvenlik sorunu , vb.. giderek büyümekte, tekrar vahşileşmek için tarihsel bir fırsat yakalamış kapitalizme karşı "alternatif ekonomiler" ekonomiler yaratmak insanlığın temel sorunu haline gelmiştir. Seçeneksizlik doğanın mantığına ters bir olgudur. Evrende her şeyin bir seçeneği vardır. Üçüncü binyıla girerken sermayenin, teknolojinin , girişimciliğin ülke sınırları ortadan kalkmış, üretim faktörlerinden sadece doğa ile emek bir coğrafi sınırlar içinde kapalı kalmıştır. İşte kooperatifler , yerel kaynaklar olan emeği ve doğayı ekonomiye en iyi şekilde sokan özel nitelikli girişimlerdir. Bir çok insan ve kuruluş kooperatiflerin bu özelliğini geniş kitlelere anlatmak ve onları kooperatif uygulamaya sokmak için üstün bir çaba göstermektedirler. Selam onlara...

· Kooperatifçilik tarihinin bunalımları
Dünya kooperatifçilik tarihi incelendiğinde kooperatiflerin üç bunalımlı evreden başarıyla çıktıkları gözlenir. Bunlar :

1. Güvenilebilirlik bunalımı : Kooperatifçiliğin ilk ortaya çıktığı yıllarda, onu güvenen ve inanan insan sayısı oldukça azdır. Kooperatif akımı başlangıç yıllarında çevresine yeterli güven sağlayamıyordu. Pek çok ülkede kooperatifçiliğin gelişmesini hızlandıracak yasaların çıkarılması uzun ve yorucu bir süreci kapsamaktadır. Kooperatifçilik akımı inançlı bir grup insanın çabaları ile toplumda saygın yeri olan bir takım babacan tavrılı insanların koruculuğu ile bu bunalımı aşabilmişlerdir. Örneğin Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluş döneminde 7 kooperatif yasasının TBMM'den geçmesinde Atatürk'ün kooperatifçiliğe bakış açısından kaynaklanmaktadır. Kooperatifçilik açısından daha sonraki meclislerde aynı

duyarlılığın gösterilemediğini belirtmek durumundayız. Kooperatifçilik bugün pek çok insanın düşünce sisteminde ileri ve soylu bir kavram haline gelmiştir.

2. Yönetim bunalımı : kooperatifler in güvenirlilik bunalımını atlmasına ve toplumun pek çok kesiminde benimsenmesine karşılık, yönetimin nasıl olması gerektiği konusunda sorunlar ortaya çıkmıştır. Yani kooperatiflerin kimin ve nasıl yöneteceği sorunu zihinleri uzun süre meşgul etmiştir. Örneğin kooperatif yönetimi için gerekli olan teknik bilgi ve iş deneyimi yöneticilere nasıl aktarılacaktır ? Nitekim pek çok ülkede kooperatifçilik başarısızlıklarla özdeşleşmiş ve yüzlerce kooperatif çöküp ortadan kalkmıştır. Yıkılmayanlarda sakat ve hasta kurumlar durumuna düşmüşlerdir. Buna karşılık gelişmiş ülkelerde pek çok yetenekli yöneticiler kooperatif saflarında görev almaya başlayınca, kooperatifçiliğe karşı davranış ve tutumlarda da olumlu yönde değişiklikler gözlenmeye başlamışlardır. Böylece kooperatiflerinde herhangi bir işletme türü gibi ileri, modern ve başarılı olabileceği gösterilebilmiştir. Bir çok yöneticiler kooperatiflerde tüm yöneticilik yaşamlarını kullanabilecekleri bir uğraş alanı bulabileceklerini görmüşlerdir.

3 İdeolojik bunalım : Bu bunalım, kooperatiflerin gerçek amaçları konusundaki kemirici kuşkudan, değişik bir işletme türü olarak bağımsız bir rolü oynamakta olup olmadıkları sorusuna verilmesi gereken yanıtın açıkça bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Acaba kooperatiflerin en azından başka işletme türleri derecesinde başarılı olmaları yeterli midir ? Başka işletmelerin kullandıkları yöntem ve teknikleri kullanmakta olmaları üyelerin bağlılık ve desteğini sağlayabilmek için sağlam bir gerekçe olabilir mi? Bunun dışında, anlaşılmaz ve yerine göre şaşırtıcı bir biçimde değişen bir toplumda kooperatiflerin de paralel bir değişim göstermeleri ya da değişik bir yöne yönelerek bambaşka bir ekonomik ve toplumsal düzen yaratmaları beklenebilir mi ? (Alex F. Laidlaw . 2000 yılında Kooperatifler . Çev. H. Uzel. Yol-Koop Yayınları No: 7. Ankara. 1981. ss. 6-9).

1980'lere gelindiğinde kooperatifçilik akımının karşısındaki en büyük tehlikenin niteliğini , 1980 Ocak ayında Hindistan'ın Puna kentinde "kooperatifçiliğin geleceği" konulu seminerin değerlendirme raporunda şu ifadelerle rastlanmaktadır : Bugün Hindistan Kooperatifçiliği bir yol ağzındadır... ve giderek artan sayıda birey, özellikle yoksul kesimden gelenler, kooperatiflerden ayrılmaya eğilimindedirler... Günümüzde kooperatifler genellikle hükümetlerin kanatları altında yer alan ve yerine göre karmaşık kamu yönetimi mekanizmasının uzantıları biçiminde değerlendirilmektedir."